
Stosunek do języka polskiego młodzieży polskiej mieszkającej w Ejszyszkach

KINGA GEBEN

Uniwersytet Wileński, Litwa

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6107-0190>

ANETA BORISEWSKA

Uniwersytet Wileński, Litwa

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3039-3119>

Eišiškių lenkų etninės mažumos jaunimo kalbinės nuostatos lenkų kalbos atžvilgiu

Santrauka. Straipsnio tikslas – paanalizuoti Eišiškių lenkų etninės mažumos jaunimo kalbinės nuostatas. Interviu šiam tyrimui surinko iš Eišiškių kilusi Vilniaus universiteto lenkų filologijos studentė Aneta Borisevska 2020 m., remdamasi vykdant projektą „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai (2013)“ parengta anketa. Tyrimo rezultatai rodo, kad lenkų kalbą respondentai vertina nevienareikšmiškai: bendrinė lenkų kalba laikoma prestižine ir būtina palaikyti kontaktus Lenkijoje, tačiau lenkų tarmė laikoma maišyta ir netinkama vartoti Vilniuje ar Lenkijoje. Jaunimas teigia, kad studijoms ir darbui Lietuvoje labiausiai jiems reikės lietuvių kalbos. Eišiškėse pastebima tendencija plačiau vartoti lietuvių kalbą, lenkų tarpe dažniausiai kalbama namie ir su pažįstamais.

Reikšminiai žodžiai: kalbinės nuostatos, diglosija, Eišiškės, jaunimas.

Attitudes to the Polish language of Polish youth minority living in Eišiškės

Summary. The aim of the article is to analyze language attitudes expressed by young people belonging to the Polish ethnic minority living in Eišiškės. The material for this research was collected in 2020 by student Aneta Borisevska on the basis of a survey developed in the project “Sociolinguistic map of Lithuania: city and town (2013)”. The results of the survey show that the Polish language is assessed ambiguously by the respondents: the common Polish language is considered prestigious and necessary for contacts in Poland, but the Polish dialect is considered mixed and unsuitable for use in Vilnius or Poland. Young respondents state that they will need the Lithuanian language the most to study and work in Lithuania. In Eišiškės, there is a tendency to

use the Lithuanian language more widely, the Polish dialect it is mostly spoken at home and with acquaintances.

Keywords: language attitudes, diglossia, Eišiškės, youth.

Wstęp

Celem artykułu jest analiza stosunku do języka polskiego młodych Polaków mieszkających w miasteczku Ejszyszki, w rejonie solecznickim¹. Postawy Polaków litewskich wobec języka polskiego były analizowane w dwóch projektach „Języki i miasta”, wyniki przeprowadzonych badań w 2012 r. dotyczące świadomości językowej 296 Polaków mieszkających w miastach litewskich wskazują na niski prestiż języka polskiego². W opracowaniach problemu nie określono jednak dokładnie, którą z odmian języka polskiego mieli na myśli sami informatorzy. Pytanie o stosunek Polaków litewskich do języka polskiego i gwary jest aktualne w społeczeństwie i mediach³, chociaż językoznawcy są zgodni, że wariantowość języka jest naturalna, dwulektalność jest potrzebna, a normowanie gwary i slangu nie jest możliwe⁴.

Celem niniejszego badania było prześledzenie aktualnych tendencji dotyczących postrzegania języka polskiego oraz oceny używanych języków wśród młodzieży. Pytania zadawane respondentom podczas wywiadu dotyczyły tożsamości, używania języków w miejscach publicznych i prywatnych, stopnia znajomości języków oraz sądów o językach i gwarze. Interpretacji postaw wobec języka polskiego i gwary dokonano na podstawie analizy 10 wywiadów zrealizowanych w języku polskim (łącznie czas trwania nagrań

1 Współautorką niniejszego artykułu jest pochodząca z Ejszyszek Aneta Borisewska, studentka filologii polskiej Uniwersytetu Wileńskiego, która wiosną 2020 r. zrealizowała wywiady z młodzieżą z rodzinnego miasteczka.

2 K. Geben, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, [w:] M. Ramonienė (red.), *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, Vilnius 2013, s. 230 oraz <http://www.kalbuzemelapis.fl.vu.lt/lt/zemelapiai/miestu-gyventoju-nuomone-apie-prestiziskiausias-kalbas/> (dostęp: 20.06.2020).

3 Np. <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slang-nie-da-sie-wykorzenic/> (dostęp: 20.06.2020).

4 Zob. K. Geben, *Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie*, [w:] *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, s. 140–153, <http://snpl.lt/Rocznik/17/R.17.140-153.pdf>.

2 h 16 min.). Uzyskano odpowiedzi na pytania: czy młodzież nie wstydzi się swojego języka ojczystego, w jaki sposób postrzega gwarę swojego miasteczka oraz czy chciałaby kontynuować przekazywanie języka polskiego w swoich rodzinach.

Opis miejscowości i respondentów

Józef Mackiewicz w powieści *Droga donikąd* (1955) tak opisuje rzeczywistość w Ejszyszkach w latach 40. XX w.:

Miasteczko Ejszyszki od wieków zamieszkałe było głównie przez handlarzy żydowskich. Brukowane kocimi łbami, wykoszlawionymi jak bardzo stare obcasy; rynek pusty w dnie nietargowe; sklepy, w których wiszą konopiane sznury, łańcuchy, babskie chusty, w oknach stoją zakurzone talerze z fajansu, a w drzwiach beczka ze smarem do kół, czasem po spoju z workiem mąki lub zardzewiałym pługiem. Cztery restauracyjki z przygodnym zajazdem⁵.

Skład narodowościowy miasteczka zmienił się w czasie II wojny światowej i po niej: lokalna ludność żydowska została wymordowana, znaczna część Polaków albo znalazła się na Syberii (za udział w AK), albo wyjechała w ramach repatriacji do Polski⁶. O charakterze miasteczka po wojnie decydowała bliskość granicy z Białorusią, do miasteczka przyjechało dużo Białorusinów, było to centrum rejonu, które dopiero w 1972 r. przeniesiono do odległych o 34 km Solecznik. Ironicznie pisze o tym mieszkający w odległych od Ejszyszek o 11 km Butrymańcach poeta ludowy Stanisław Mikonis: *Gdzie zniknęły Wasze szyszki?! Co się dzisiaj z Wami stało?! „Szyszek” nie ma, „Ej” zostało!*⁷. O miasteczku opowiadają dziennikarze i filmowcy⁸. Poeta

5 J. Mackiewicz, *Droga donikąd*, Londyn, wyd. IV 1989, s. 118.

6 M. J. Chodakiewicz, *Ejszyszki*, Warszawa 2002, tenże, *Ejszyszki. Pogrom, którego nie było. Epilog stosunków polsko-żydowskich na Kresach (1944–1945)*, Warszawa 2010; M. Machulak, *W ejszyskiej stronie*, Wojkówka-Połaniec 2017; M. Senkevicius, S. Mikonis, *Eišiškéš*, Vilnius 2002. Dziękujemy doc. dr Irenie Fedorowicz za udostępnienie publikacji.

7 S. Mikonis, *Dumka o utraconej wielkości*, [w:] tegoż, *Nie zawsze na koniu*, Warszawa 2005.

8 A. Pieszko, *Ejszyszki — polskie miasteczko na litewsko-białoruskim pograniczu*, „Kurier Wileński” 08.07.2013 dostęp: <http://docplayer.pl/13610273-Ejszyszki-polskie-miasteczko-na-litewsko-bialoruskim-pograniczu.html>. O sytuacji Żydów

ludowy młodszego pokolenia Jan Rożanowski w wierszu *W ejszyskiej stronie* pisze o zmianach, jakie zaszły w ostatnich dziesięcioleciach:

W osiemdziesiąte /w środę czy piątek /życie tu mocniej kipiało: /w każdej zagrodzie /dziatwa i młodzież.../Gdzie się to wszystko podziało?/... Czy wrócą młodzi/ ten kraj odrodzić?⁹

Pytanie retoryczne poety ludowego jest zasadne, ponieważ z Ejszyszek pochodzą znani naukowcy działający w innych miastach Litwy i Polski: profesor medycyny dr hab. Antoni Bruzgielewicz (mieszka i pracuje w Warszawie), dr nauk chemicznych Wiktoria Medelienė (z domu Skrobocka), dr nauk humanistycznych w dziedzinie literatury Irena Fedorowicz, dr Barbara Jundo-Kaliszewska, historyk, dr nauk teologicznych ks. Daniel Dzikiewicz, liczni księża, siostry zakonne, dziennikarze, działacze kultury¹⁰. Absolwentami Szkoły Średniej w Ejszyszkach są bracia Łakisowie – Wacław, dr hab. nauk ekonomicznych, i Jan, dr hab. nauk socjologicznych.

Obecnie zamieszkuje miasteczko 3,5 tys. osób, z których 83,26% stanowią Polacy, 8,37% – Litwini, oprócz wymienionych są mieszkańcy narodowości rosyjskiej, romskiej, białoruskiej i in.¹¹ W miasteczku prężnie działa parafia przy kościele Wniebowstąpienia Pańskiego, 3 niedzielne msze święte odbywają się po polsku i jedna po litewsku. Od 30 lat są organizowane piesze pielgrzymki Ejszyszki – Ostra Brama, w których uczestniczą Polacy z całej Wileńszczyzny i Polski. Szkoła w Ejszyszkach powstała w XVI w., lecz jako ogólnokształcąca szkoła średnia z polskim językiem wykładowym działa od 1950 r. Obecnie gimnazjum polskie jest ostoją polskości, jego wychowankowie biorą udział w Olimpiadach Języka Polskiego i Literatury. Oprócz polskiego gimnazjum funkcjonuje w Ejszyszkach Gimnazjum Stanisława Rapalonisa z litewskim językiem wykładowym. W szkole polskiej uczy się 394 uczniów, w litewskiej zaś – 331 uczniów¹². Działają zespoły folklorystyczne, szkoła

w czasie wojny i innych obywateli opowiada M. J. Chodakiewicz: *Wilnoteka* (157) 15.08.2012, dostęp: https://www.youtube.com/watch?v=1-_LnZR1OuE oraz T. Arciuch, *Ejszyszki, Ejszyszki*. Film dokumentalny, 1998.

⁹ J. Rożanowski, *W ejszyskiej stronie*, [w:] tegoż, *Tu nie rosną mango, kiwi*, Wilno 2018, s. 83.

¹⁰ *Ejszyszki a znane postacie historyczne*, 2012, dostęp: http://media.efhr.eu/wp-content/uploads/2012/08/pl.delfi_lt-Ejszyszki_a_znane_postacie_historyczne.pdf

¹¹ Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

¹² Dane pochodzą od polonistki p. Marzeny Suchockiej. Liczba uczniów się

muzyczna i sportowa. Dom Polski w Ejszyszkach funkcjonuje od 1999 r., powstał ze środków Senatu RP przy wsparciu Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”¹³. Od 2019 r. istnieje też Centrum Rozrywki i Biznesu.

W 2020 r. w Ejszyszkach wykonano 10 nagrań respondentów w wieku 16–28 lat. Na podstawie ankiety socjolingwistycznej¹⁴ zadawano pytania dotyczące: 1) tożsamości respondenta, 2) samooceny znajomości używanych języków; 5) stosunku do swojego języka i gwary; 6) dostrzegania różnic w gwarze wileńskiej i ejszyskiej. Wszystkie przykłady cytowane w pracy są autentyczne, zapisane pismem ortograficznym z uwzględnieniem różnic morfologicznych. Wszyscy respondenci, którzy udzielili wywiadów, pochodzą z Ejszyszek: K21, K24, K23, K28, M19, M25A, M25B i M25C¹⁵ ukończyli polską szkołę w Ejszyszkach, natomiast K16A i K16B uczą w 10. klasie tej szkoły. W pytaniu o narodowość informatorzy najczęściej określali siebie słowami *Polak z Litwy* (5 osób), *litewski Polak* – 1 osoba, *Polak* – 1 osoba. Jedna osoba czuje się Polakiem i Rosjaninem, co świadczy o skomplikowanych relacjach tożsamościowych w rodzinie: *[jestem] Polak i Rosjanin. (...) Na przykład moja siostra liczy siebie Litwinką, chociaż jest Polką* (M25A). Jako „tutejszych” określają siebie M25B i M25C (np. *Jestem mieszanym, tutejszym. Trochi polskiego, trochi białoruskiego* (M25B); *Więcej tutejszy powiem tak* (M25C)).

Analiza postaw językowych

Peter Garrett zauważa, że postawy językowe są złożonym zjawiskiem psychologicznym, zależą od różnych czynników, takich jak: wiek, płeć, sprawność językowa, miejsce zamieszkania i tak dalej¹⁶. Mogą występować pozytywne lub negatywne postawy użytkowników wobec języka ojczystego. Postawy językowe są ściśle związane z sytuacjami, w których używany jest język, tj. podczas formalnej lub nieformalnej wypowiedzi, publicznie lub prywatnie¹⁷.

zmniejsza, por. polskie gimnazjum w Ejszyszkach w 2009 r. liczyło 602 uczniów, dostęp: <http://www.eisiskiu1.salcininkai.lm.lt/>.

¹³ <http://zpl.lt/tag/dom-polski-w-ejszyszkach/>.

¹⁴ Kwestionariusz oparto na wzorze opracowanym w projekcie „Sociolingwistyczna mapa Litwy: miasta i miasteczka”. M. Ramonienė (red.), *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, dz. cyt., s. 221.

¹⁵ Skrótly oznaczają wiek i płeć badanych, K – kobieta, M – mężczyzna, w celu rozróżnienia badanych w tym samym wieku dodano litery A, B, C.

¹⁶ P. Garrett, *Attitudes to language*, Cambridge 2010, s. 22.

¹⁷ Tamże, s. 16.

Zarówno sfera rodzinna, jak też środowisko szkolne są bardzo ważne dla wykształcenia się postaw językowych, ponieważ świadomie lub nieświadomie przyczyniają się do wyborów językowych w przyszłości, wspierania i utrwalania pewnych wzorów zachowań. Postawy językowe są zależne od otwartego i ukrytego prestiżu oraz mocy języka w społeczeństwie, np. język angielski jest uważany za najbardziej prestiżowy, jednak język rosyjski, mimo napiętych stosunków między sąsiadującymi krajami, pozostaje o dużej mocy językowej. Czynnikiem, który wzmacnia dyglosyjne¹⁸ postrzeganie języka polskiego i gwary, jest stereotyp gwary jako języka ludzi niewykształconych, podczas gdy język ogólny jest uznawany za piękniejszy, lepiej brzmiący, delikatniejszy.

Język mieszkańców Ejszyszek był badany przez naukowców polskich, litewskich i białoruskich¹⁹. Halina Turska²⁰ dostrzegła w Ejszyszkach dyglosję polsko-białoruską. Obecnie młodzież z Ejszyszek zna odmianę ogólnopolską i regionalno-gwarową języka polskiego. Stosowane są obie w zależności od sytuacji: sytuacja oficjalna determinuje użycie przez mówiących polszczyzny ogólnej, natomiast nieoficjalna – odmiany gwarowej lub jej hybrydy, indywidualnego splotu języka polskiego „czystego” i gwary. W domu młodzież używa gwary:

- (1) W domu nie bardzo po polsku rozmawiam, po tutejszemu, z kolegami też. W Wilnie też tak rozmawiają. Staram się lepiej mówić po polsku, udaje się, ale nie zawsze. (...) Ludzie umią dobrze rozmawiać, ale nie zawsze korzystają z tego języka czystego polskiego. Łatwiej tak mówić. (K16A)

Kolejna młoda respondentka podkreśla swoją słabszą znajomość języka litewskiego i dlatego chciałaby swoje dzieci w przyszłości kształcić po litewsku:

¹⁸ Dyglosja, w klasycznym rozumieniu tego zjawiska przez Charlesa A. Ferguson (Ch. Ferguson, *Diglossia*, „Word”, vol. 15, 1959, s. 325–340), jest sposobem istnienia dwóch kodów językowych w określonej grupie społecznej, którym przypisane są sfery ich użycia i funkcje: H (high) – funkcje „wysokie”, oficjalne i L (low) – funkcje „niskie”.

¹⁹ E. Smułkowa, *Sytuacja językowa w Ejszyszkach. Wyniki badań sondażowych prowadzonych na Litwie w 1997 roku*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Sytuacja językowa Wileńszczyzny*, Warszawa 1999, s. 54–64; J. Rieger, I. Masojć, K. Rutkowska, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa 2006. V. Čekmonas, L. Grumadienė, *Kalbų paplitimas Rytų Lietuvoje*, [w:] L. Kalėdienė (oprac.), *Valerijus Čekmonas: kalbų kontaktai ir sociolingvistika*, Vilnius 2017, s. 108–115.

²⁰ H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie* (przedruk z 1939), [w:] J. Rieger, W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. I, Wrocław 1982, s. 19.

(2) Bo mieszkają w Litwie i chcą, żeby ich dzieci więcej po litewsku obcowali. Swoich dzieci puściłaby chyba do litewskiej. Po polsku rozmawiałaby z dziećmi, ale chyba do litewskiej łżej. W Litwie żyjemy, trzeba, żeby lepiej litewski znałoby. Mnie z litewskim ciężko. W litewskiej szkole cały czas po litewsku rozmawiają na wsiach lekcjach, nauczyciele tylko po litewsku. (...) Z kolegami z litewskiej szkoły rozmawiamy po polsku, po rosyjsku, ale nie po litewsku. (K16B)

Młodzi Polacy z Ejszyszek znają: język litewski, język polski ogólny, gwargę oraz język rosyjski i angielski:

(3) Wiele języków znam, nu znam polski, litewski, rosyjski bardzo dobrze znam i angielski. Angielski może mój stopień byłby trocha większy niż B2, może nawet C1, a polski, litewski, rosyjski to na najwyższym poziomie. Na co dzień, gdy mieszkałem ciągle w Ejszyszkach, to rozmawiałem tylko w języku polskim, ale teraz studiuje właśnie na uniwersytecie, to częściej używam litewskiego języka. Polski z rodzicami i kolegami. Ale także zauważyłem, że jak wyjechałem uczyć się, to Litwini mniej więcej z Litwinami obcuja, a tacy, którzy Polacy lub którzy rozmawiają na rosyjskim, to też tworzą takie grupki i obcuja między sobą. (M19)

Polacy znają język rosyjski i używają go wśród osób rosyjskojęzycznych, słyszą gwargę białoruską, chcą uczyć się litewskiego i angielskiego ze względu na aspiracje społeczne. Mieszkańcy Ejszyszek doświadczają różnych wpływów językowych i kulturowych, co może prowadzić do asymilacji lub do wykształcenia się tożsamości zwanej „tutejszą”. Młodzi wykazują głębokie zrozumienie swoich uwarunkowań językowo-kulturowych:

(4) Siebie nie identyfikuję jako czystą Polkę, czy tam czystą Litwinką. Bo ja jestem taka mieszana i to chyba ze mnie robi tako bardziej internacjonalnym człowiekiem. I po prostu ja nie widzę nawet sensu czegoś trzymać się bardzo. Czym więcej kultur my poznajemy, tym bardziej poszerzamy się. Właśnie nie myślę, że tożsamość określana jest językiem, którym posługujesz się na co dzień. Ja posługuje się bardzo często angielskim językiem, ale to nie znaczy ze jestem z Anglii, czy z Ameryki. (K28);

(5) Właśnie tak, jeżeli jedziemy do Polski, to czasami Polacy nas nie rozumieją, czasami my Polaków, język trocha różni się, ale ja chyba powiedziałbym, że jestem takim Polakiem, który mieszka na Litwie, bo wielka ilość moich kolegów, oni rozmawiają po takim tutejszym języku, ale ja w rodzinie zawsze z rodziną, zawsze staramy się rozmawiać może nie na czysto polskim, ale

na języku przybliżonym do czysto polskiego. Jeżeli jedziemy gdzieś do Polski to nie ma problemu domówić się i zrozumieć Polaków. (M19)

Środowisko polskie skupione wokół szkoły i parafii ukształtowało wzory aktywności społecznych odbywających się po polsku: zespoły folklorystyczne, grupy parafialne, harcerstwo, gdzie młodzież ma możliwość komunikacji w tym języku poza kręgiem rodzinnym.

(6) Dla mnie to jest potrzebny, przecież uczam się w polskiej szkole i rozmawiać lepiej po polsku. Najprościej jest rozmawiać w języku polskim. Po tutejszemu rozmawiam w domu. Nie ma trudności w nauce. Chodzę tylko na polską mszę. Chodzę w zespół „Kwiaty Polskie”. Muzykę polską słucham, podoba się jak niektóra. Literatura, jeżeli zadane coś ze szkoły, to czytam. Kina polskie – nie, tylko po rosyjsku. Internet – w angielskim, żeby nauczyć się. (K16B)

Obecność polskiego gimnazjum ma niewątpliwie największe zasługi dla kształcenia młodego pokolenia Polaków, jednak gwara, którą mówią na co dzień, zdaniem informatorów, nie pomaga w utrwalaniu umiejętności językowych nabywanych w szkole. Na poziomie ideologicznym respondenci są patriotami języka polskiego, np. młode osoby chciałyby kontynuować ten sam sposób przekazywania języka:

(7) W Ejszyszkach mówią bardzo źle. (...) Swego dziecka oddałbym do polskiej [szkoły], sam tam uczył się. (M25B)

(8) Ja bym puskał do polskiej. Czasem puskają do litewskiej, bo być może druga połówka tak zachciała. Polski potrzebny jest, wszystko jedno tutaj żyje dużo Polaków, to znaczy takich jak my, które rozmawiają tak. Trzeba język swój nie zapominać i tak w przyszłości na pewno będzie potrzebny. Ważne jest, że jestem Polakiem. Każdy Polak musi rozmawiać po polsku. (M25C)

Jednak młodzież używająca gwary w domu zaczyna aktywniej uczestniczyć w życiu społecznym, co sprawia, że stara się zmienić swój język. Wpływ litewskiego wzmaga się, kiedy młodzi wyjeżdżają na studia lub do pracy do Wilna:

(9) Chyba że wtranca się więcej, nu ja tak nie wiem, ale ja tak myślę, że wtranca się więcej język litewski, bo jak i każdy młody człowiek wyjeżdża do Wilna pracować, uczyć się i wszędzie więcej po litewsku, to ja myślę, więcej że tak wtranca się troszka i litewski język w nasz polski. (K23)

W badaniach niejednokrotnie podkreślano, że młodzi Polacy na Wileńszczyźnie rzadko oglądają telewizję polską²¹. Jak wynika z wypowiedzi respondentów z Ejszyszek, w sferze mediów nadal najbardziej oddziałuje język rosyjski:

(10) Filmy oglądam w języku rosyjskim i litewskim. Polskich nie. Chyba że z wiadomości polskiego nic nie patrzę, tylko rosyjskie. Internet mam ustawiony litewski, wszystko bardzo różnie tak. (K23)

W skomplikowanym obrazie wielojęzycznych relacji ważną rolę w sytuacjach nieoficjalnych odgrywa gwara. Respondenci mają świadomość, że język polski na Litwie i w Polsce różni się, odczuwają niepełną znajomość języka. Funkcjonalne rozwarstwienie użycia gwary i języka ogólnego dotyczy miejsca i współ rozmówcy, np. w Polsce lub na pielgrzymce z osobami z Polski jest używany wariant ogólny polszczyzny i jest to okazja, by zademonstrować swoje umiejętności językowe:

(11) Tym latem była też taka sytuacja, że przyszła pielgrzymka z Polski do Ejszyszek i oni właśnie nie wiedzieli, gdzie mają zostać na noc i jedna pani u mnie zapytała, a ja do niej zaczęłam też tak rozmawiać, nu można powiedzieć, na czysto polskim języku i koledzy moi zdziwili się, że ja tak rozmawiać po polsku. (M19);

(12) Nie ja tego się nie wstydzę na pewno. Sama mieszkałam za granicą więcej roku i mogą powiedzieć, że chyba że w ciągu jakich dwóch miesięcy ja bardzo pięknie przyswoiłam ten język polski. Taki polski – polski język i naprawdę bardzo ładnie rozmawiałam. Znaczy się uletniła się ta wszystka gwara i zaczynałam rozmawiać takim poprawnym polskim, z czego tak naprawdę była bardzo dumna, a szczególnie w czasach kiedy rozmawiałam z Polakiem, i tylko za ileś czasu tej rozmowy on jakby dogadywał się, że ja nie z Polski. (K28)

Również w sytuacjach oficjalnych w szkole, w kościele i w instytucjach związanych z Polską starają się stosować wariant ogólny polszczyzny, który przez informatorów jest uznawany za wariant wysoki i prestiżowy.

(13) Język Polaków w Ejszyszkach zależy od człowieka, w jakim języku on posługuje się. Myślę, że ten język jest taki dobrego poziomu. Szczególnie w

²¹ Np. K. Geben, M. Zielińska, *Porównanie sytuacji socjolingwistycznej uczniów szkół polskich z Mościsk, Gródka (Ukraina) oraz Solecznik (Litwa)*, „Slavistica Vilnensis” t. 61, 2016, s. 137.

szkołach nauczyciele jak najbardziej skatina [lit. 'zachęcają'] tych dzieci posługiwać się tym prawidłowym językiem polskim. (K28);

(14) Patrząc, gdzie jestem, jeżeli jestem gdzieś w szkole, czy bardziej w takim miejscu, gdzie jest dużo nauczycieli, czy jakich mądrych takich ludzi, to tak staram się rozmawiać poprawnie. A jeżeli ze swoimi ludźmi, tak z rodziną, to gwarą, wtedy też ta gwara jest. (K23)

Respondenci, wypowiadając swoje opinie o różnicach językowych między polszczyzną ogólną i wileńską, dają wyraz swoim emocjom (*dla innych jest śmieszne i niezrozumiane* (K21), *bo pomyślą z wioski jakiejś jesteś* (M25A), *jeżeli jadę gdzieś, to wstydnie* (M25C)). O mieszanym charakterze gwary używanej w Ejszyszkach mówią K21 i K23:

(15) Ja myślę, że wstydzić się nie trzeba, ponieważ to jest nasza gwara, można powiedzieć że to jest i historia naszego języka, ale myślę, że jego musimy używać tylko między sobą, ponieważ nie każdy zrozumie, ale chciałoby się, żeby Polacy bardziej pewnie używali tego czystego języka, a nie tej gwary, bo często niektórzy zapominają i gwarą rozmawiają i w innych miejscach poza Ejszyszkami, co czasem dla innych jest śmieszne i niezrozumiane, dlatego jedna osoba mówi jedno zdanie w wielu językach. (K21);

(16) Jak ja obcuja z tymi ludźmi, rozmawiam nie tak dobrze, nie tak poprawnie, to myślę, że tych kilka słów takich polskich zapomina się. I ejszyski polski, to ten białoruski, słowo rosyjskie, słowo polskie, litewskie, tak już jest. (K23)

Podczas wywiadu pytano, jak respondenci oceniają swoją mowę. Z wypowiedzi wynika, że ogólny język polski brzmi piękniej niż gwara, która jest na Wileńszczyźnie. Gwara jest określana jako język „mieszany”, „niepoprawny”. Szczególnie w stosunku do swojej gwary używanej w Ejszyszkach wyrażali przekonanie, że jest „gorsza” niż w Wilnie i nadająca się tylko do sytuacji nieoficjalnych.

(17) Jest ważne, żeby Polak mówił w języku polskim. Jak przyjeżdżam do Wilna zmieniam swój język. Każda okolica, każde miasteczko ma swoją gwarę, w której rozmawiają i dlatego używam ją, a gdy już w Wilnie, to staram się albo po polsku prawidłowo rozmawiać, albo w języku litewskim. Gwary używam tylko już w swoim miasteczku. (K21);

(18) Na przykład do Wilna to bardzo bym wstydził się. Nawet jak z kolegami, jeżeli bywaliśmy, to wstydno patrzeć na nich i że ty jesteś z nimi. Wiedząc, że nas nikt nie zrozumie, to lepiej nie żartować w naszym języku, bo pomyślą z

wioski jakiejś jesteś. Nie do końca wykształcony, takiego ejszyszczanin tylko i zrozumie. (M25A);

(19) Nie powiedziałyby, że wiem tego języka polskiego tak w całości i prawidłowo, ale z Polakiem mogę się domówić i domawiam się, i polskiego języka używam na co dzień. Chyba że tak, bo w Ejszyszkach bardziej mówią gwarą, albo nawet gorzej niż gwarą. A już w Wilnie też jest gwarą, ale lepsza niż nasza to co jest w Ejszyszkach. (K24);

(20) Na przykład, jeśli my pojedziemy do Wilna, posłuchawszy ludzi jak tam rozmawiają, to okazały się, że tam lepiej. Między kolegami, jak rozmawiamy, to nie wstydzam się, ale jak wyjeżdżamy do Wilna, tam gdzie nie bądź, to nieprzyjemnie bardzo. Nie, nu człowiek bywa i wykształcony, i ma wykształcenie, no w naszych krajach rozmawia także po tutejszu. Po tutejszym języku. Na przykład w wojsku jak byłem, to wszystkie pytali się, jak wy tam rozmawiacie, po jakim języku. Wstydno było, nieprzyjemnie. (M25B);

(21) Nie jest czysto polski. Jeżeli w kręgu rodziny, swoich kolegów to nie wstydnie, a jeżeli jadę gdzieś, to wstydnie. Bywało jakieś słowo, którego nie korzystasz i nie wiesz. Na ile ja słyszę w Ejszyszkach, język więcej miesza się z rosyjskim. To zależy od ludzi, ktoś trocha lepiej, ktoś trocha gorzej mówi. (M25C)

Cytowane przykłady świadczą, że respondenci są pewni istnienia odrębności gwary w Ejszyszkach i odczuwają różnicę z językiem używanym w Wilnie oraz w Polsce. Ze stosunku młodych Polaków litewskich do swojego języka wynika ocena własnego potencjału kulturowego. Polacy chętnie dostosowują się do języka współrozmówcy lub współmałżonka, uważając, że dziecko z rodziny mieszanej narodowościowo najlepiej jest kształcić w szkole litewskiej:

(22) Ja być może przystosuję się, ale nigdy by nie ukrywała tego, że umię mówić po polsku, nawet kiedy byłabym w otoczeniu ludzi, którzy mówią tylko po litewsku. Ale znam takich ludzi, którzy nawet wstydzą się tego, że są Polakami i to może dlatego, że po prostu na Litwie, nie wiem, czemu tak jest [...]. Chyba że litewski musiałby być na pierwszym miejscu. Dlatego że, jeśli rodzice nie myślą o tym, aby wyjeżdżać gdzieś do Polski i nie zważając na to, że jest jeden Polakiem, a drugi Litwinem, ale dziecko mieszka na Litwie, ono szykuje się do Litwy, nauczania się tego wszystkiego. Do uczęszczania szkół, później uniwersytetów litewskich. To chyba że litewski. Ale też nie musiałoby dziecko zapomnieć o języku ojczystym polskim i też musiałoby mówić po polsku. (K24)

Mają różne opinie na temat zachodzących zmian językowych w Ejszyszkach, zgadzają się jednak, że użycie języka litewskiego jest częstsze, rosyjskiego zaś stopniowo maleje:

(23) Chyba że tak, temu że ci starsi ludzie, oni jeszcze z tych czasów, jak mówi się z SSSR. I babci i dziadkowie nasi też, u nich ze sta słów to chyba że będzie siedemdziesiąt procent rosyjsko-białoruskich i tam jeszcze jakich to. Chyba że bardziej teraz już jest w Ejszyszkach tego litewskiego języka. Od niedawna chyba że, nu jak niedawna, trzynastu lat już w Ejszyszkach jest ta litewska szkoła, przedtem jej nie było. A teraz jest już litewska szkoła i dzieci rozmawiają po litewsku i w przedszkolach już uczą się dzieci. To dlatego, tego litewskiego jest coraz więcej, a polski nu może nu jakoś też idzie do góry, w jakim to stopniu ja myślę. (K24);

(24) Myślę, że Ejszyszki – to jest taka koncentracja Polaków tutejszych, tak nazwiemy. Nie zauważyłam żadnych zmian, co było dziesięć lat temu i co teraz, wszystkie posługują się tym samym językiem, może wcześniej tylko było bardziej takich rusycyzmów, bardziej używali języka rosyjskiego. Teraz jest więcej albo język polski, albo co raz częściej słychać język litewski. Na przykład w rejonie solecznickim wpływa język litewski. (K28);

(25) Mnie wydaje się że język polski zanika, bo młodzież więcej zaczyna obcować w litewskim języku, a może ja prosto obcują teraz bardziej z uczniami z litewskiej szkoły niż z naszej, to dlatego mnie tak wygląda. Chociaż może taki samy poziom jest, taka sama ilość jak i kiedyś była. Trudno powiedzieć. (M19)

Z wypowiedzi wynika, że informatorzy mają świadomość zmian językowych, które zachodzą razem z zmianą pokoleń. Język litewski coraz częściej używany jest w kontaktach z rówieśnikami.

Podsumowanie

Podsumowując analizowane nagrania, możemy stwierdzić, że stosowanie gwary polskiej respondentci chcą ograniczyć do swego miejsca zamieszkania. Respondenci mają świadomość różnic językowych między polszczyzną ogólną i „wileńską”, podkreślają różnicę między językiem stosowanym w Wilnie i Ejszyszkach – ejszyski ich zdaniem jest bardziej niepoprawny. Badaną młodzież cechuje wielojęzyczność dyglosyjna: w sytuacjach oficjalnych starają się używać języka ogólnopolskiego lub litewskiego, w domu zaś mówią gwarą. Język ogólny uważają za prestiżowy, gwarę zaś postrzegają jako język mieszany, którego nie należy używać poza Ejszyszkami. Z powodu

odczuwanego niskiego prestiżu gwary powstaje chęć do zmiany używanego języka na litewski – w ten sposób unikają uczucia wstydu z powodu używania gwary poza swoim miasteczkiem. Postulujemy, by w dalszych badaniach prestiżu językowego w pytaniach ankietowych uwzględnić podział na dwie odmiany języka polskiego i pytać respondentów o stosunek do każdej z nich.

Młodzi Polacy pochodzący z Ejszyszek chcą zachować język polski jako ojczysty i przekazać następnym pokoleniom, ale jednocześnie dostrzegają, że wzrasta rola języka litewskiego i potrzeba jego doskonałego opanowania. Osoby wielojęzyczne najchętniej mówią w języku, który wybierze rozmówca. Dostosowanie się do współrozmówcy jest wzorem zachowań językowych polskiej mniejszości, która może mówić w języku polskim, litewskim lub rosyjskim. Z jednej strony na poziomie ideologicznym młodzież podkreśla wielką wartość języka polskiego, z drugiej strony dostrzega korzyści płynące z wielojęzyczności i coraz lepszej znajomości języka litewskiego.

Bibliografia

Arciuch Tadeusz, *Ejszyszeki, Ejszyszeki*. Film dokumentalny, 1998.

Čekmonas Valerijus, Grumadienė Laima, *Kalbų paplitimas Rytų Lietuvoje*, [w:] L. Kalėdienė (oprac.), *Valerijus Čekmonas: kalbų kontaktai ir sociolingvistika*, Vilnius 2017, s. 108–115.

Chodakiewicz Marek Jan, *Wilnoteka* (157) 15.08.2012, dostęp: https://www.youtube.com/watch?v=1-_LnZR1OuE.

Chodakiewicz Marek Jan, *Ejszyszeki*, Warszawa 2002.

Chodakiewicz Marek Jan, *Ejszyszeki. Pogrom, którego nie było. Epilog stosunków polsko-żydowskich na Kresach (1944–1945)*, Warszawa 2010.

Ferguson Charles, *Diglossia*, „Word“, vol. 15, 1959, s. 325–340.

Garrett Peter, *Attitudes to language*, Cambridge 2010.

Geben Kinga, *Etnolingwistyczna żywotność polskiej grupy mniejszościowej na Litwie*, [w:] *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, s. 140–153, dostęp: <http://snpl.lt/Rocznik/17/R.17.140-153.pdf>.

Geben Kinga, *Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje*, [w:] M. Ramonienė (red.), *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, Vilnius 2013, s. 217–234.

Geben Kinga, Zielińska Maria, *Porównanie sytuacji socjolingwistycznej uczniów szkół polskich z Mościsk, Gródka (Ukraina) oraz Solecznik (Litwa)*, „Slavistica Vilnensis” t. 61, 2016, s. 131–142, dostęp: <http://www.zurnalai.vu.lt/slavistica-vilnensis/article/view/10647/8674>.

Machulak Mieczysław, *W ejszyskiej stronie*, Wojkówka-Połaniec 2017.

- Mackiewicz Józef, *Droga donikąd*, Londyn, wyd. IV, 1989.
- Mikonis Stanisław, *Dumka o utraconej wielkości*, [w:] tegoż, *Nie zawsze na koniu*, Warszawa 2005.
- Pieszko Anna, *Ejszyszki — polskie miasteczko na litewsko-białoruskim pograniczu*, „Kurier Wileński” 08.07.2013 dostęp: <http://docplayer.pl/13610273-Ejszyszki-polskie-miasteczko-na-litewsko-bialoruskim-pograniczu.html>.
- Ramonienė Meilutė (red.), *Miestai ir kalbos 2. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*, Vilnius 2013.
- Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa 2006.
- Rożanowski Jan, *W ejszyskiej stronie*, [w:] tegoż, *Tu nie rosną mango, kiwi*. Wilno 2018, s. 83.
- Senkevičius Mykolas, Mikonis Stanislovas, *Eišiškęs*, Vilnius 2002.
- Smułkowa Elżbieta, *Sytuacja językowa w Ejszyszkach. Wyniki badań sondażowych prowadzonych na Litwie w 1997 roku*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Sytuacja językowa Wileńszczyzny*, Warszawa 1999, s. 54–64.
- Turska Halina, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie* (przedruk z 1939), [w:] J. Rieger i W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. I, Wrocław 1982, s. 19–121.

Źródła internetowe:

- http://media.efhr.eu/wp-content/uploads/2012/08/pl.delfi_lt-Ejszyszki_a_znane_postacie_historyczne.pdf (dostęp: 20.06.2020).
- <http://www.eisiskiu1.salcininkai.lm.lt/> (dostęp: 20.06.2020).
- „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai (2013)“: <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/lt/zemelapiai/miestu-gyventoju-nuomone-apie-prestiziskiausias-kalbas/>; <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/lt/zemelapiai/> (dostęp: 20.06.2020).
- <http://zpl.lt/tag/dom-polski-w-ejszyszkach/> (dostęp: 20.06.2020).
- <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/polonisci-gware-trzeba-pielegnowac-slang-nie-da-sie-wykorzenic/> (dostęp: 20.06.2020).